

ЛОБОДА Ю. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ МІФОЛОГЕМ

У статті розглядаються особливості перекладу міфологем англійськомовного політичного дискурсу та їхньої прагматичної адаптації з урахуванням системи цінностей українськомовної аудиторії.

Ключові слова: переклад міфологем, прагматична адаптація, політичний дискурс.

В статье рассматриваются особенности перевода мифологем англоязычного политического дискурса и их прагматическая адаптация с учетом системы ценностей украиноязычной аудитории.

Ключевые слова: перевод мифологем, прагматическая адаптация, политический дискурс.

The article deals with translation of mythologems used in English political discourse and their pragmatic adaptation to the system of values of the Ukrainian audience.

Key words: translation of mythologems, pragmatic adaptation, and political discourse.

Метою статті є виявлення особливостей відтворення та аналіз прагматичної адаптації українською мовою міфологем, якими послуговуються політики США задля посилення емоційного впливу на колективну свідомість.

Об'єктом дослідження виступили міфологеми, які існують у комунікативному просторі політичного дискурсу англійськомовних країн, зокрема США.

Предмет розвідки становлять прагмакультурологічні особливості вживання в тексті оригіналу та стратегії збереження в друготворі широковживаних англійськомовних міфологем.

Наукова новизна статті полягає у всебічному аналізі англійськомовних політичних міфологем з урахуванням авторської інтенції та прагматичного потенціалу вихідного тексту.

У сучасних перекладознавчих студіях (у роботах І. С. Алексеевої та В. В. Сдобнікова) було доведено й науково обґрунтовано, що прагматичні аспекти, охоплюючи весь процес і результат міжкультурної комунікації, домінують над іншими факторами лінгвістичного характеру. Крізь призму прагматики вчені-перекладознавці розглядають як власне процес перекладу, так і його результат. Важливим аспектом прагматичної адаптації тексту

оригіналу, на який перекладач повинен звернути особливу увагу в процесі роботи над змістом публічної промови, є відтворення експресивного потенціалу міфологем, адже саме в міфологічних архетипах яскраво відбивається система цінностей того чи іншого народу, що, в свою чергу, змушує ораторів оперувати ними задля посилення персуазивного ефекту промови.

В широкому контексті міфологеми визначають як “термін міфологічної критики на позначення запозичення у міфа мотива, теми чи її частини і відтворення їх у більш пізніх фольклорних та літературних творах. Міфологема позначає свідоме запозичення автором міфологічних мотивів.” [1:236–237]. Таким чином, міфологема становить естетичну / ідеологічну сутність, системоутворюючий елемент, який викликає в уяві аудиторії асоціації із загальновідомими міфологічними ситуаціями, однак функціонує вже безвідносно міфу. Політична промова як жанр, що поєднує інформативну і комунікативну функції, чи не найбільш активно використовує міфологеми як уламки давніших чи сучасніших колективних уявлень, стереотипів тощо, які є специфічними для кожного конкретного соціуму (етносу, культури), для досягнення бажаного впливу на адресата. Політичні промови, призначені для здійснення такого впливу, готуються з розрахунком на певну реакцію іншомовного слухача і це значною мірою спрощує завдання перекладача, оскільки адресант політичного тексту у більшості випадків заздалегідь здійснює його прагматичну адаптацію до системи цінностей цільової аудиторії.

Підчас доперекладацького аналізу текстів, які містять міфологеми, необхідно також враховувати, що історично склалися два роди міфів. Перший (і найбільш давній) – несвідомо-художній міф як спосіб пристосування свідомості людини до дійсності. Такими були, зокрема, міфи давніх греків, які визначали внутрішню картину світу цього народу. Цілком інший тип становлять пропагандистські (політичні) міфи, що свідомо створюються з метою маскування реальної дійсності для забезпечення стабільності тієї чи іншої соціально-культурної структури. Тому при перекладі міфологем, що пов’язані з міфами такого роду, як фонову інформацію перекладач повинен враховувати рівень універсалізації семантики, питомої для

таких одиниць мови і можливості її коректної реалізації в тексті перекладу.

Мовні одиниці, особливості перекладу яких українською мовою розглядаються нами нижче, ідентифікуються нами саме як міфологеми (на протывагу міфемам), оскільки не лише номінують *знакові* культурно- чи національно-історичні, геополітичні, ідеологічні реалії, але й мають широке асоціативне поле й узагальнюючу семантику, яка в окремих випадках призводить до уподібнення чи уособлення, до створення нової метафори тощо. При цьому одні й ті самі міфологеми, які використовуються у промовах одного й того ж політичного діяча у різних ситуаціях, можуть кардинально змінюватися в оцінці. Так, наприклад, під час візиту до Москви президент США Б. Обама намагається знайти якомога більше точок дотику між двома наддержавами. З цією метою він використовує назви національних реалій, зокрема, російських (Москва, Волга), які уже давно перетворилися на національні і інтернаціональні символи Росії, пор.:

...then all are endangered, whether we live on the Mississippi or on the Volga [4:3]

...тоді ми всі в небезпеці, незалежно від того, чи живемо на берегах Міссісіпі чи Волги (переклад наш – Ю. Л.).

Образ Росії як могутньої ріки есплікується й у наступному уривку з промови президента США: *Russia has cut its way through time like a mighty river through a canyon* (Росія проклала свій шлях крізь час як могутня річка крізь каньйон). Переданий у тексті перекладу без істотних трансформацій, такий монументальний образ Росії повинен викликати емоційний відгук у цільової аудиторії.

Однак за два роки до цього візиту, під час свого перебування у Берліні, Б. Обама у своїй знаковій промові “*World that stands as one*” активно експлуатував образ Берлінської стіни, який у свідомості німецького народу асоціювався з драматичними колізіями його історії, стверджуючи, що між союзниками (по боротьбі з комунізмом, тобто з тим самим Радянським Союзом і путінською Росією як його наступницею) існувати не повинно (*The walls between old allies on either side of the Atlantic cannot stand*) [5]. Використання образу Берлінської стіни як ідеологеми дозволило промовцю забезпечити максимальний емоційний відгук слухачів.

Оскільки промови, уривки з яких процитовані вище, первісно розраховані на іншомовного реципієнта, то реалії-символи, які у них використовуються, є добре відомими для цільової аудиторії, а відтак вони транслюються у ТП шляхом транслітерації; назва Берлінської стіни – шляхом *калькування*.

Дещо більш труднощі становить транслювання у ТП міфологеми, що міститься у наступному фрагменті з промови Барака Обама у Російській Економічній школі:

If we fail to stand together, then the NPT and the Security Council will lose credibility, and international law will give way to the law of the jungle [4:5].

Якщо ми не стоятимемо пліч-о-пліч, Договір про нерозповсюдження і Рада безпеки перестануть бути чинниками стримування, і міжнародне право поступиться місцем закону джунглів [6:4].

Коментуючи варіант відтворення метафори *the law of the jungle*, запропонований у даному уривку з офіційного перекладу промови Б.Обама, як *закон джунглів*, зазначимо насамперед, що цей сталий вираз має два тлумачення:

- 1) the idea that people should only look after themselves and not care about other people if they want to succeed;
- 2) the principle that only the strongest creatures will stay alive [Longman:910].

Виходячи з цього, вираз *the law of the jungle* може бути перекладений двома шляхами: шляхом калькування – як *закон джунглів*; шляхом експлікації (описово) – як *закон сильнішого*. Для вибору варіанту, що більш точно транслював би глибинний смисл висловлювання, слід узяти до уваги той *універсальний* зміст, який акумулював у собі цей вираз завдяки переносному значенню лексеми “джунгли” – “відкрита сваволя і насилля”. Таким чином, вираз “закон джунглів” у даному випадку можна інтерпретувати як *відсутність* будь-якої правової регламентації, властивої для цивілізованого світу. Саме таке розуміння міфологеми *the law of the jungle* як структурно-функціональної єдності актуалізується контекстуальною антитезою *international law – the law of the jungle*, а тому переклад цього виразу як *закону джунглів*, а не *закону сильнішого*, видається більш точним з точки зору *семантики* тексту оригіналу.

Окрім цього, переклад даної міфологеми саме як “закону джунглів” видається більш доречним з точки зору прагматики, оскільки саме у такому вербальному оформленні закарбована у даній міфологемі психоповедінкова схема стереотипізувалася у свідомості пересічного споживача політичного дискурсу на українських теренах (цьому значною мірою посприяла мультиплікаційна версія “Книги джунглів” Р. Кіплінга). Відтак переклад виразу *the law of the jungle* шляхом застосування лексичної кальки забезпечує досягнення перлокутивного ефекту, якнайкраще увиразнюючи для українського реципієнта спробу Б. Обама представити Сполучені Штати як “форпост цивілізації” у боротьбі з мережею міжнародних терористичних угруповань.

Інтерпретуючи політичний дискурс у його цілісності, не слід обмежуватися суто мовними компонентами, оскільки сутність та прагматизм зазначеного виду дискурсу не будуть розкриті повною мірою. Розуміння даного феномену вимагає знань фонові інформації, очікувань та переконань автора і аудиторії, прихованих мотивів, мотивації та аргументації і, особливо, суспільно-політичних умов конкретної історичної епохи.

Одним з ефективних засобів підсвідомого впливу на цільову аудиторію є використання так званих “чорних” міфів – тих, що виникли історично і що є потужним інструментом ідеологічних маніпуляцій. Один з найбільш яскравих прикладів у цьому відношенні становить актуалізація “чорного міфу” про Івана Грозного, який активно проектується західними політиками на образ Володимира Путіна, пор.: *Putin the Terrible, we love you* [7:1] та ін. Відгомін “чорного міфу” про Росію як авторитарну країну і актуалізацію міфологем, що на загал характеризують стереотипне бачення Росії на Заході, спостерігаємо й у наступному текстовому фрагменті:

Like a member of the “special forces of the media”, Mr. Kaminski is behind enemy lines in St. Petersburg, typing out those calm, hurtful words of truth about Czar Putin, who has propped up mother Russia [7:2].

Подібно до бійця спецназу ЗМІ Камінські знаходиться в Санкт-Петербурзі в тилу ворога, де друкує ці зважені, ідкі слова правди про Царя Путіна, який поставив на ноги матінку-Росію (переклад наш – Ю. Л.).

З точки зору використання методів і прийомів перекладу текст даного повідомлення на загал характеризується неповним лексичним паралелізмом (використано прийом контекстуальної заміни: “hurtful” – “ідкі”; “who has propped up mother Russia” – “який поставив на ноги матінку-Росію”); при перекладі використано синтаксичні структури аналогічні структурам оригіналу, паралелізм синтаксичної структури практично повністю збережено. У даному тексті актуалізовано дві ключові міфологеми – “*Цар* Путін” та “*матінка-Росія*”. Передані у тексті перекладу шляхом транскрипції та калькування (відповідно), вони значно підсилюють іронію автора оригінального повідомлення щодо методів правління президента Росії та надають вислову додаткового експресивного змісту.

Вище уже наголошувалося, що у своїх промовах для досягнення потрібного персуазивного ефекту політики часто оперують символами [2, с. 121]; відповідно успіх промови чи повідомлення іншого жанру визначається тим, наскільки ці символи співзвучні масовій свідомості, адже головна комунікативна мета промовця полягає у тому, щоб зачепити потрібну струну у цій свідомості; висловлювання політика повинні вкладатися у формат думок і оцінок споживачів політичного дискурсу.

Як один з таких символів розглянемо поняття *залізна завіса* (англ. *Iron curtain*). Ця символічно-містифікована реалія часто фігурує у промовах англомовних політиків другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. Як відомо, залізна завіса використовувалася у театрах 17-18 ст., для того, щоб у випадку пожежі наглухо розділити глядацький зал і сцену. Своїм народженням як ідеологеми це поняття завдячує російському філософу В. Розанову, однак поширення набув завдяки В.Черчиллю, який у одній зі своїх промов вжив цей образ на позначення ідеологічного кордону між країнами соціалістичного табору і західної демократії. Однак і сьогодні ця ідеологема як символ поділу Європи вживається у промовах англомовних політиків, як, наприклад, у промові Віце-Президента Дж. Байдена, виголошеній 22-го жовтня 2009 р. у Бухаресті:

When the Iron Curtain was lifted, the wall fell in Berlin, in their places grew democracy [8:6].

Коли “Залізну завісу” було усунено, стіна у Берліні впала, то замість них виросла демократія [9:7].

Цей переклад, представлений на сайті американської амбасаді в Україні, видається нам занадто буквальним і немилозвучним; до того ж недоречний з точки зору логіки відповідник “було усунено” (він передбачає рух по горизонталі, тоді як у ТО “*was lifted*”) перешкоджає відтворенню етимологічно властивого для метафори “Залізна завіса” ефекту театральності, а відтак збіднюють образність, закладену в оригінальному тексті. Для досягнення більшого прагматичного ефекту при перекладі даного уривку на українську мову доцільно було б вдатися до наступних трансформацій:

1) використати активні конструкції у перекладі обидвох підрядних речень (“*when the Iron Curtain was lifted*”, “*(when) the wall fell in Berlin*”);

2) вжити *усталену* назву споруди, що у повоєнні десятиріччя розділяла Східний і Західний Берлін, – “*Берлінська стіна*” і асоціювалася із Залізною Завісою, сприймалася як її матеріалізоване втілення;

3) до дієслівних форм *was lifted*, *grew* добрати інші українські відповідники, які б, зберігаючи образність та емоційну насиченість оригіналу, краще відповідали нормам української мови; лексико-граматичної трансформації вимагає і переклад виразу “*grew democracy*”.

Тому пропонуємо свій варіант, який видається нам змістовно більш точним і більше відповідає нормам українського, у тому числі й офіційного, мовлення:

Коли, нарешті, зникла Залізна завіса і впала Берлінська стіна, то замість них постали демократичні спільноти (переклад наш – Ю. Л.).

Як бачимо, символи-міфологеми використовуються у політичній комунікації з метою створення у читача образного уявлення про певне абстрактне явище. Стилістично маркована мовна одиниця має певну експресію, якщо вона включена в іностильове мовне середовище: її експресивність проявляється на тлі мовних одиниць іншого стильового забарвлення. Наприклад, експресивно розмовне слово, включене в контекст офіційного стилю:

The Russian bear is back [7:1]. – *Російський ведмідь повернувся* (пер. Ю. Мостової).

У російській культурі ведмідь завжди вважався символом сили і міці, в той час як на Заході, внаслідок асоціації Росії з вічною зимою,

снігами і тайгою, ця тварина стала символізувати країну (згадаймо, символом Олімпіади-1980, що проходила у Москві, було ведмежа). При перекладі заголовку статті застосовано граматичну трансформацію: "is back" – "повернувся", яка обумовлена розбіжністю в системах англійської та української мов. Словосполучення "Russian bear" створює образне уявлення про абстрактне поняття – міць Росії. Автор публікації хоче передати думку, що Росія оговталась після низки важких політичних і економічних потрясінь, це знову держава, з якою Заходу необхідно рахуватись. Засіб експресії вжито з метою підсилення емоційності вислову; онім ідентифікує не лише об'єкт, а й саму подію та предмети, пов'язані з об'єктом. Метафоричні можливості імені підвищуються завдяки метонімічному розширенню значення.

Отже, аналізуючи особливості використання міфологем у мові дискурсу, ми встановили, що вони притаманні всім дискурсним повідомленням і значно посилюють їхній експресивний зміст. Комунікативно-прагматична настанова діє на характер мовного оформлення повідомлення і безпосередньо пов'язана із використанням експресивних властивостей міфологеми і моделювання її експресивного змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : [80 000 слов и выражений] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [4-е изд., доп.]. – М. : ООО "ИТИ ТЕХНОЛОГИИ", 2003. – 944 с.
2. Thornborrow J. Power Talk. Language and Interaction in Institutional Discourse / J. Thornborrow – London ; New York : Longman, 2002. – 146 p.
3. Yule G. Discourse Analysis / G. Yule // The Study of Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – P. 139–150.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

4. Obama B. Remarks by the President at the New Economic school graduation [Електронний ресурс] / В. Obama. – Режим доступу: http://kiev.usembassy.gov/files/090707_obama_moscow_ukr.html
5. Obama B. "World that stans as One". Barack Obama Speech in Berlin [Електронний ресурс] / В. Obama. – Режим доступу до джерела: <http://www.barackobama.com/2008/07/24/>
6. Речь президента Соединенных Штатов Америки Барака Обамы [Полный текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economica.com.ua/top/article/117021.html>
7. Putinocracy [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/leadingarticle/article363205.ece>
8. Biden J. Remarks by Vice president Biden on America, Central Europe, and a partnership for the 21st century [Електронний ресурс] / Joe Biden. – Режим доступу: <http://www.america.gov/st/texttransenglish/009/October/20091022122715eaifas0.8950617.html>
9. Виступ Віце-президента Байдена стосовно Америки, Центральної Європи і партнерства у 21-му сторіччі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/other/other/Biden-As-Delivered-Ukrainian-Final.pdf>